
Jelena Riznić

Pisanje kragujevačkog lista Lid o dešavanjima na Kosovu i Metohiji u periodu od 1997. do 2000. godine

---

Cilj ovog istraživanja bio je da pokaže kako je kragujevački dnevni list Lid, koji je izlazio od 7. juna 1997. godine do 5. oktobra 2000. godine, pisao o dešavanjima na Kosovu i Metohiji. Metod koji je korišćen prilikom istraživanja bila je sociološka analiza sadržaja. Budući da se radi o jednom lokalnom listu, nesvakidašnje je da je bio dnevni, kao i to da je uopšte pristupao temama od nacionalnog značaja. Takođe, Lid je bio izrazito prorežimski medij na strani republičke vlasti, koji u periodu od 1997. do 2000. godine izlazi u opozicionom Kragujevcu, te je sve ovo uticalo na pristup prilikom prenošenja događaja koji su u vezi sa Kosovom i Metohijom. Istraživanje je pokazalo da je, iako nacionalnog karaktera, ova tema bila vrlo značajna za Lid. Ujedno, analiza ove bazične teme je ukazala i na druge, koje se nisu nužno ticale dešavanja na Kosmetu, već više tretmana opozicije, pisanja drugih listova (kako lokalnih, tako i državnih) i međunarodnih organizacija koje su učestvovala u rešavanju problema na Kosmetu, od strane jednog režimskog medija.

Uvod

Poslednje decenije XX veka u Jugoslaviji su se odlikovale izuzetnom turbulentnošću. Opšti kontekst slabljenja uticaja, a potom i pada komunizma koji je pogodio sve do tada socijalističke zemlje nije zaobišao ni Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). Iako se država raspala početkom devedesetih, brojni pokazatelji duboke krize su bili vidljivi i tokom prethodne decenije. Smrt Josipa Broza Tita je izazvala velika previranja u državi – dolazi do smene odnosa političkih snaga usled ekonomske krize, a sve to zajedno dovodi do destabilizacije komunističkog režima i federativnog uređenja (Vladislavljević 2008: 1). Buđenje nacionalističkih težnji je teklo postepeno, da bi eskaliralo krajem osamdesetih godina i bilo poentirano ratovima devedesetih godina prošlog veka. Premda je rat završen Dejtonskim mirovnim sporazumom, nezvanično su sukobi i dalje trajali – ovo se pre svega odnosilo na južni deo Srbije, Kosovo i Metohiju (KiM). Konflikt između albanske nacionalne manjine s jedne strane i

---

Jelena Riznić (1997), Kragujevac, Palilulska 15, učenica 4. razreda Druge kragujevačke gimnazije

MENTOR: dr Željka Manić, Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

srpskog stanovništva i republičke vlasti s druge eskalirao je sredinom devedesetih i na kraju doveo do bombardovanja SR Jugoslavije 1999. godine od strane oružanih snaga država članica NATO pakta.

Cilj ovog istraživanja bio je da se, koristeći analizu sadržaja, prikaže kako je jedan lokalni list pisao o dešavanjima na KiM. U centru pažnje je bio kragujevački list Lid, koji je izlazio od 7. juna 1997. godine do 5. oktobra 2000. godine. Ono što Lid čini zanimljivim izvorom iskustvene građe je to što je, kao jedan režimski list, izlazio u Kragujevcu u kom je od 1996. godine lokalna vlast bila opoziciona. Upravo takav opšti kontekst je uticao na način pisanja ovog lista. Naime, iako su dešavanja na KiM bila važna za redakciju, zbog čega su u centru pažnje i u ovom radu, list je pridavao značaja i nekim drugim temama koje su, direktno ili indirektno, bile u vezi sa osnovnom. Tako je list pisao o kosmetskom problemu, ali je sa njim dovodio u vezu pitanje odnosa između Srbije i Zapada, pitanje distribucije političke moći u Srbiji, pisanje nekih drugih listova o aktuelnim dešavanjima itd.

Pod analizom sadržaja se podrazumeva metod koji se koristi u društvenim naukama i služi proučavanju sadržaja komunikacije (Manić 2014: 1). Analiza sadržaja se, pre svega, koristi za kvantitativnu analizu sadržaja komunikacije. Svako društveno opštenje, odnosno komunikacija, sastoji se od odašiljača poruke, tj. onog ko šalje poruku, primaoca poruke i sadržaja poruke. Pod porukom se podrazumeva svaki simbolički sadržaj koji ima određeni smisao i upućen je drugim licima (Milić 1978: 571). Razrađujući ove elemente komunikacije, Harold Lasvel je došao do specifične sheme komunikacije: ko šalje poruku, šta šalje, kome, kojim kanalom i sa kojim efektom (Gredelj 1986: 18).

Budući da štampa ima veoma značajnu ulogu u kreiranju društvene stvarnosti, mnogi autori su se bavili analizom njenog sadržaja. Jedan od najznačajnijih sociologa koji se bavio medijima i njihovim uticajem na društvo bio je Stjepan Gredelj. Njegovo najpoznatije delo je S onu stranu ogledala iz 1986. godine (Gredelj 1986). Ovde on metodom analize sadržaja istražuje promenu modela komunikacije u Jugoslaviji na osnovu pisanja listova Borba i Politika od 1945. do 1975. godine. Razvijajući tezu o masovnim medijima kao sredstvu komunikacije koje je usmereno ka svim pripadnicima društva, a istovremeno kontrolisano od strane malog, ograničenog broja ljudi, Gredelj se pita da li su mediji „ogledalo stvarnosti”, odnosno da li predstavljaju realnost kakva ona jeste ili je pak nezavisno proizvode, budući da imaju veliki uticaj u društvenom sistemu. Gredelj je analizirao i pisanje medija o izborima tokom 2000. godine u knjizi Mediji u Srbiji – slobodni i oslobođeni, gde je, takođe metodom analize sadržaja, prikazao instrumentalizaciju medija u istorijskom kontekstu koji je u centru pažnje i u ovom radu (Gredelj 2001). Najistaknutiji sociolog koji je pisao o metodu analize sadržaja bio je Vojin Milić u svom delu Sociološki metod (Milić 1978). Pored njega, i u novije vreme ima sociologa koji se bave pitanjem dometa analize sadržaja, među kojima je i Željka Manić (Manić 2014).

Ovo istraživanje se zasniva na analizi svakog od 1042 broja lista Lid koji je izašao u proučavanom periodu. Do marta 1999. godine, odnosno do početka bombardovanja, list je imao 12 stranica. Ratna izdanja, koja izlaze do juna 1999, su bila manjeg obima (8 stranica), a ovakva uređivačka politika se zadržala do kraja postojanja lista. Lid je imao vikend izdanje, tj. izlazio je 6 puta nedeljno. Kao predmet analize su uzeta 1154 teksta koji govore o kosmetskom problemu. O tome se pisalo u više rubrika, u zavisnosti od trenutnih dešavanja, ali su dve osnovne rubrike bile „To je to” i „Mi i svet”, koje su gotovo uvek bile rezervisane za ovu temu. Rubrika „To je to” se nalazila na 2. strani, dok je „Mi i sve” bila na 4, što ukazuje na značaj rubrike „To je to” za uredništvo.

U radu će najpre biti reči o situaciji u državi s kraja osamdesetih i tokom devedesetih godina, sa posebnim osvrtom na status južne srpske pokrajine u periodu društvene transformacije. Budući da je u centru pažnje dnevni kragujevački list Lid i recepcija dešavanja na KiM, deo rada će biti posvećen pitanju uloge medija u periodima društvene krize ili nekih sistemskih promena. S obzirom na to da je Lid, kao jedan lokalni list, bio vrlo specifičan, kako po pitanju frekventnosti izlaženja, tako i po pitanju tema koje je uredništvo smatralo značajnim, u nastavku teksta će se analizirati pisanje o kosmetskoj krizi, kao i o drugim temama za koje je uredništvo smatralo da su povezane sa kosmetskom krizom – opozicija, drugi mediji, strani ili domaći itd.

Društvena previranja tokom osamdesetih i devedesetih godina

Područje KiM je tokom čitavog XX veka imalo specifičan status u odnosu na ostatak državne teritorije. Heterogena struktura stanovništva i međuetnički odnosi su imali posebno mesto u jugoslovenskoj politici. Nakon Drugog svetskog rata, južna pokrajina je imala visok stepen autonomije u odnosu na ostatak jugoslovenske, a pre svega, srpske teritorije. Tokom šezdesetih godina, Albanci su preuzeli administraciju na Kosovu, čime je srpsko stanovništvo neretko bilo nezadovoljno (Antonić 2015: 32). Međutim, odnosom državnog rukovodstva prema kosmetskom pitanju nisu bili nezadovoljni samo stanovnici južne pokrajine, već i širi društveni slojevi iz uže Srbije. Već postojeće nacionalističke težnje bile su dodatno potpaljene dešavanjima tokom sedamdesetih godina. Naime, najpre ustavnim amandmanima iz 1971, a potom i novim Ustavom iz 1974. godine, pokrajine su dobile još veći stepen autonomije u okviru Srbije. Republička uprava je ostala bez brojnih nadležnosti u pokrajinama, dok su one, preko svojih poslanika u republičkoj skupštini, učestvovala u nadzoru republičke uprave, a samim tim i ostatka Srbije (*Ibid*: 32). Nakon Titove smrti, nacionalno pitanje je dobijalo sve značajnije mesto u javnom diskursu, gde se sve češće ukazivalo na istrošenost postojećih jugoslovenskih okvira i neravnopravan položaj u koji je stavljena Srbija u odnosu na ostale republike Ustavom iz 1974. godine.

Upravo je oko ovakve, nacionalističke paradigme, Slobodan Milošević gradio svoju političku agendu. Iako je bio pripadnik vladajuće strukture, Milošević je u toku svog političkog uspona osamdesetih godina značajno izmenio dotadašnju komunističku retoriku. Istrošenost socijalističkog modela i nespremnost za neke značajnije promene dodatno su doprinele stvaranju jake nacionalističke struje u Srbiji, koja je predstavljala glavni izvor Miloševićeve podrške. To ga je dovelo u protivrečne, ali ipak po njega pozitivne okolnosti. Uz pomoć nacionalističke mobilizacije, Milošević je uspeo da pridobije brojne intelektualce i druge pripadnike srednje klase, koji su promenu paradigme videli kao priliku za kritiku komunističkog sistema i za konačnu društvenu transformaciju, budući da su ta pitanja bila aktuelna i u drugim zemljama Istočnog bloka tih godina. Akcentat je najpre bio na neravnopravnom položaju Srba na KiM, zatim u čitavoj federaciji, da bi se onda išlo do nepravdi koje sežu u Drugi svetski rat i još dalje u istoriju. S druge strane, sa širim društvenim slojevima je pristup bio dijametralno suprotan. Milošević je naglašavao značaj nacionalnog pitanja, ali nije bilo reči o promeni dotadašnjeg egalitarnog, komunističkog režima (Lazić 2011: 71). Tokom osamdesetih godina, Milošević je održao niz mitinga širom Srbije koji su imali za cilj da mobilišu što veći broj ljudi za ostvarenje novih političkih ciljeva. Na taj način je uspeo da krajem marta 1989. godine promeni Ustav Srbije. Uspostavljenim promenama, severna i južna pokrajina su izgubile status „države u državi” (Antonić 2015: 39).

Iako je Milošević pridobio dodatne pristalice, kosmetski Albanci su bili i više nego nezadovoljni ishodom ovakve politike. Nizom demonstracija koje su organizovali, započeti su ozbiljniji sukobi između kosmetskih Albanaca i policije. Političko delanje kosmetskih Albanaca išlo je u dva smera – s jedne strane, postojala je „miroljubiva” struja koju je predvodio Ibrahim Rugova i koja se zalagala za dobijanje nezavisnosti, dok je s druge nastao čitav niz ilegalnih, militantnih organizacija i paravojnih formacija, među kojima je kasnije primat preuzela Oslobodilačka vojska Kosova (OVK). Premda su sukobi trajali i u prvoj polovini devedesetih, od 1997. godine dolazi do njihove intenzifikacije, usled čega se međunarodni faktori više uključuje u rešavanje ovog problema. Pre zvaničnog početka bombardovanja Srbije, kriza je više puta poprimala ozbiljniji obim, ali je državni vrh uspevao da uspostavi makar privremeni dogovor sa međunarodnim predstavnicima. Jedan od takvih dogovora bio je u oktobru 1998. sa Ričardom Holbrukom, američkim izaslanikom, po kom je južna pokrajina ostala deo Srbije, ali pod prismotrom 2000 verifikatora, tj. posmatrača iz Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i Severnoatlantskog saveza (NATO) (*Ibid*: 263). Prelomni trenutak u krizi bio je masakr u selu Račak u januaru 1999. godine, gde je ubijeno više desetina Albanaca, za šta je bila okrivljena policija. Nakon neuspelih pregovora u Rambujeu i uslova na koje srpski državni vrh nije pristao, bombardovanje je započeto 24. marta 1999. godine. Trajalo je do 10. juna 1999. godine. Milošević ostaje na čelu Srbije i nakon bombardovanja, sve do 5. oktobra 2000. godine kada, nakon niza demonstracija, opozicija preuzima vlast.

Društvena uloga medija

Periodi krize sistema naglašavaju uloga medija, kad oni dolaze u poziciju da definišu problem i identifikuju glavne krivce. Masovne komunikacije izazivaju važne posledice, budući da imaju moć da oblikuju predstave o kulturnim normama i vrednostima. Razumevanje uloge medija u sveobuhvatnoj krizi tokom osamdesetih i devedesetih godina XX veka nije moguće bez razumevanja političkog konteksta, kao i bez razumevanja uloge koju mediji načelno imaju u socijalističkom društvu. Mediji su bili potpuno instrumentalizovani i sav njihov rad bio je u službi legitimacije i zaštite postojećeg poretka.

Društveno opštenje, odnosno komunikacijski sistem, podrazumeva, pored svojih osnovnih elemenata (pošiljac – primalac – poruka) i tehnička sredstva, tj. medije, za odašiljanje i primanje poruka. Njegova osnovna uloga jeste obezbeđivanje komuniciranja između različitih društvenih podistema (ekonomskog, političkog, kulturnog i slično). Podsystem koji je dominantan na globalnom nivou utiče na to kakav će biti model komunikacije u pojedinačnom posmatranom društvu (Gredelj 1986: 12). Budući da se politički podsystem pokazao kao dominantan u modernim društvima, on ima integrativnu ulogu, tj. on u velikoj meri usmerava ostale podsysteme pritom oblikujući i model komunikacije. U zavisnosti od toga kakav je odnos između političkog podistema i komunikacijskog sistema, uviđa se nekoliko različitih modela komunikacije:

- 1) transmisijski – gde je komunikacijski sistem potpuno u službi vladajuće stranke ili jedne ličnosti koja je na vlasti;
- 2) medijarni – gde je komunikacijski sistem posrednik između političkog podistema i šire javnosti;
- 3) autonomni – u kom komunikacijski sistem obezbeđuje funkcionalnu komunikaciju između različitih podistema, kao i između njih i šire javnosti (*Ibid*).

U socijalističkim društvima, u kojima je svaka sfera društvene realnosti bila podređena ideologiji, najčešće se radilo o transmisijskom modelu komunikacije. Drugi model komunikacije se pojavljuje delimično, dok trećeg nema uopšte. Bez obzira na to što se socijalistički lager uveliko raspadao u toku Miloševićevog uspona, model komunikacije se suštinski nije promenio, već se samo promenila paradigma – umesto komunističke postaje nacionalistička.

SFRJ je svojim slomom podelila sudbinu zemalja sa socijalističkim uređenjem, ali je taj proces u Jugoslaviji imao svojih osobenosti. Slobodan Milošević, koji je bio deo vladajuće nomenklature, uspeva da se nametne kao opozicija tom istom sistemu. Uviđajući značaj medija u osvajanju vlasti, Milošević je uspeo da izvede „antibirokratsku revoluciju“ i da se nametne kao prvi čovek države. Upravo zato je njegova pažnja već na početku bila usmerena na osvajanje medijskog prostora zarad dobijanja masovne podrške u širim društvenim slojevima. Premda je bilo jasno da se Miloševići politički stavovi značajno razlikuju u odnosu na ostatak partijskog rukovodstva u Srbiji, način legitimacije vlasti je takođe bio drugačiji. Naime,

do tada je uspon novih funkcionera bila unutarpartijska stvar i u tom smislu je bila suverena, odnosno nezavisna u odnosu na javnost. Za člana Partije je bilo daleko bitnije da li se pridržava ideoloških kanona i partijske discipline od toga da li je omiljen u javnosti ili nije. Međutim, Milošević je jasno stavio do znanja da mu je pre svega bitna narodna podrška zbog čega je u startu instrumentalizovao medije i koristio ih u svrhu sopstvene promocije. Milošević je veliku medijsku podršku dobio već krajem osamdesetih godina, u vreme svojih prvih mitinga, gde se jasno vidi radikalna promena u dotadašnjem kursu rešavanja kosmetskog pitanja. Za razliku od ostatka partijskog rukovodstva i Miloševićevih saradnika, koji su se zalagali za neutralniju politiku, on se istakao kao neko ko se zalaže za energičnija i radikalnija rešenja (Boljević *et al.* 2011: 36). Odobravajući stav koji su mediji zauzeli prema njemu značajno je doprineo tome da on iz unutarpartijskih sukoba izađe kao pobednik.

Još veća instrumentalizacija medija se videla u toku ratova koji su označili raspad Jugoslavije. Tada su gotovo svi dnevni i nedeljni listovi, poput Politike, NIN-a, Večernjih novosti itd. učestvovali u kreiranju etničkih stereotipa, raspršivanju nacionalne mržnje i reviziji historiografije (*Ibid:* 31). Nakon raspada Jugoslavije i Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji je predstavljao veliki izvor nezadovoljstva u široj javnosti, usledila je nova kriza. Ona se ticala kosmetskog pitanja i načina rešavanja ovog problema koji je nužno morao da uključi i međunarodne faktore. U takvim okolnostima je polarizacija između režimskih medija, koji su bili pod direktnim patronatom države, i nezavisnih postala još oštrija, utoliko pre što su ovi drugi vrlo često bili nazivani „izdajničkim” i „plaćeničkim”. Zato je jedan od centralnih zahteva sa kojima je ondašnja opozicija izlazila pred republičku vlast bila sloboda štampe.

Vremenski periodi unutar posmatranog razdoblja

U toku izlaženja lista se uviđaju specifični vremenski periodi koji nisu uzeti arbitrarno, već se odnose na određene društveno-istorijske periode, ograničene specifičnim događajima koji se mogu uzeti kao prelomne tačke. U tom smislu, izdvojeno ih je pet:

Prvi period je razdoblje od osnivanja lista do referenduma koji se odnosio na uključivanje stranih (zapadnih) sila u pregovore između državnog vrha i predstavnika albanske nacionalne manjine sa Kosmeta. Referendum je imao za cilj da pokaže da li građani Srbije žele strane posrednike u pregovorima. Dakle, radi se o periodu od juna 1997. do aprila 1998. Iako je zvanični datum referenduma bio 23. april 1998, granica je 1. april jer se tada počinje pisati o referendumu.

Drugi period obuhvata razdoblje od referenduma, do sporazuma između predsednika Jugoslavije, Slobodana Miloševića, i američkog izaslanika Ričarda Holbruka. Sporazum Milošević–Holbruk se odnosio na dogovor o rešavanju kosmetske krize koji je pritom uključivao nadzor

međunarodnih predstavnika OEBS-a, kao i NATO-a. Sporazum je potpisan 13. oktobra 1998. godine, te stoga to predstavlja granični datum.

Treći period se odnosi na razdoblje koje je usledilo nakon sporazuma Milošević–Holbruk i traje do incidenta koji se odigrao u selu Račak na Kosovu, 15. januara 1999. godine, kada je prilikom napada srpskih snaga ubijen veliki broj Albanaca.

Četvrti period je ratni, jer obuhvata NATO bombardovanje. Vremenski opseg koji zauzima to razdoblje je od 15. januara 1999. do 13. juna 1999. Kako je incident u selu Račak označio neposredni povod za početak bombardovanja Jugoslavije u martu 1999, upravo je on uzet kao granični, a ne 24. mart kada bombardovanje zvanično i počinje. Takođe, iako bombardovanje zvanično prestaje 10. juna, poslednje ratno izdanje je bilo 13. juna 1999, te je tako i uzet taj datum kao granični.

Peti period predstavlja razdoblje od kraja izlaženja ratnih izdanja pa do prestanka izlaženja lista. Poslednji broj Lida je izašao 5. oktobra 2000.

Teme i kategorije analize sadržaja

Tema predstavlja osnovnu jedinicu analize sadržaja (Gredelj 1986: 23). Analiza sadržaja je u ovom radu usmerena na teme o kojima se piše u vezi sa KiM, a uočavaju se sledeće:

1. **Separatizam** – pod kojim se podrazumeva pisanje lista o težnjama albanske nacionalne majine kao i nekih specifičnih organizacija sa Kosmeta za dobinje statusa nezavisne države;

2. **Zapad** – odnosno pisanje o međunarodnim organizacijama koje su na bilo koji način sudelovale u rešavanju kosmetskog problema, a u čijem sastavu se nalaze zapadne sile. U listu je akcenat stavljen pre svega na Sjedinjene Američke Države (SAD), ali se spominju i druge zapadne države, najčešće članice NATO-a. Ono što je specifično za ovu temu je da je izraženo veliko nepoverenje, kako u institucije međunarodnih organizacija, tako i u same države;

3. **Opozicija** – već je rečeno da je Lid bio izrazito prorežimski nastrojen i na strani republičke vlasti. Ono što je takođe specifično za ovaj list je da je on, takvih ideoloških opredeljenja, izlazio u Kragujevcu u kom je od 1996. godine na vlasti bila opoziciona koalicija Zajedno.

4. **Mediji** – U periodu kada list izlazi, u Kragujevcu ima još medija koji se nazivaju „nezavisnim”, kao što je bio list Nezavisna Svetlost. Pišući o kosmetskom problemu, Lid se osvrtao i na pisanje ovog lista, nekih drugih državnih, ali i nekih stranih glasila o istoj temi.

Kategorije analize sadržaja obuhvataju sadržaj poruke i oblik izlaganja (Milić 1978: 595). Pod sadržajem poruke misli se na njenu temu i smer. Ova kategorija obuhvata šta je rečeno, kao i na koji način, odnosno kakva je vrednosna usmerenost teksta (afirmativna, negativna ili neutralna). U ovom radu su ove tri vrednosne usmerenosti bile označene sledećim vrednostima: 2 – afirmativna, 1 – negativna, 0 – neutralna.

Oblik izlaganja se odnosi na žanr teksta, intenzitet i efekat. Žanrovi teksta koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem bili su intervjui, kolumne, feljtoni i izjave. Intenzitet teksta se odnosi na emocionalnost teksta, tj. na vrednost kojom je neka poruka izražena. Pod efektom se podrazumeva namera pošiljaoca poruke, tj. šta se želelo postići određenim tekstom – informisanje o nekom događaju, glorifikacija neke pojave, mobilizacija čitaoca, afirmacija, omalovažavanje itd. (Gredelj 1986: 25).

Broj tekstova i njihova komunikacijska vrednost

Analizom je obuhvaćeno 1154 teksta. Broj objavljenih tekstova koji se tiču posmatrane teme pokazuje koliki joj je značaj redakcija pridavala. Prilikom istraživanja se uvidelo da tekstovi koji se bave ovom problematikom nisu uvek podjednako zastupljeni – prvi period se odlikuje manjim brojem tekstova koji govore o kosmetskom problemu, ali taj broj se povećava već pri kraju ovog razdoblja, nakon čega postepeno raste. Vrhunac pojavljivanja ovih tekstova je četvrti period, a broj počinje da opada nakon toga.

Pod komunikacijskom vrednošću se podrazumeva stranica lista na kojoj se pojavljuje tekst sa posmatranom tematikom (Gredelj 1986: 30). U Lidu su stranice 2 i 4 bile rezervisane za tekstove koji se bave kosmetskim problemom, gde su bile rubrike „To je to” (stranica 2) i „Mi i svet” (stranica 4). Ono što je takođe specifično je da su se u rubrici „To je to” pojavljivali autorski tekstovi, među kojim je bila i kolumna „Moj pogled” koja se vrlo često bavila posmatranom temom. Rubrika „Mi i svet” je bila rezervisana za intervjue, izveštaje i druge tekstove, najčešće informativnog karaktera. Razlike između ovih rubrika umnogome su uticale na postojanje razlika između tekstova koji su se javljali u okviru njih i njihovog vrednosnog određenja. Kao i broj tekstova, tako i komunikacijska vrednost pokazuje koliki značaj redakcija lista daje temi koju stavlja na prve strane. Ono što je specifično za pisanje Lida o ovoj temi je da su ne samo prve stranice gotovo uvek bile rezervisane za ovu temu, već su se tokom specifičnih događaja u vezi sa njom pojavljivali tekstovi koji su obrađivali kosmetsko pitanje i u drugim rubrikama, koje su se inače bavile temama lokalnog karaktera.

Rezultati

Proučavanje sadržaja lista podrazumevalo je i kvantitativnu i kvalitativnu analizu. Putem prve je utvrđen broj članaka za svaku od spomenutih tema, dok su drugom članci kontekstualizovani, tj. nastojalo se da se objasni zbog čega su članci sa određenom tematikom u nekom periodu bili frekventniji od nekih drugih. Pod kvantitativnom analizom podataka se podrazumeva klasifikacija članaka koji su u vezi sa temom, na osnovu toga da li je u njima određena tema prikazana afirmativno, negativno ili neutralno.

Separatizam

Tabela 1. Vrednosna usmerenost tekstova o separatizmu prema vremenskim periodima analize (u zagradi: prosečan broj tekstova po izdanju)

Period	Vrednosna usmerenost			
	negativno	neutralno	afirmativno	svega
I: 7. VI 1997. – 1. IV 1998.	11 (0.04)	16 (0.06)	0	27
II: 1. IV 1998. – 13. X 1998.	29 (0.17)	33 (0.2)	0	62
III: 13. X 1998. – 15. I 1999.	3 (0.04)	11 (0.14)	0	14
IV: 15. I 1999. – 13. VI 1999.	20 (0.16)	22 (0.17)	0	42
V: 13. VI 1999. – 5. X 2000.	9 (0.09)	23 (0.23)	0	32
Svega	72	105	0	177

Separatizam je tema koja se pojavljuje odmah na početku, ali ono što je specifično za ovu temu je da u prvom periodu nije zastupljena u velikoj meri. Primetan je porast broja tekstova sa ovakvom tematikom već u dugom periodu, da bi taj broj u trećem opet opao. Ratni period opet sa sobom donosi više pisanja na ovu temu, dok u posleratnom broj opet opada. Specifična je vrednosna usmerenost ovih tekstova – drugi i četvrti period imaju najviše negativnih tekstova, dok je najveći broj neutralnih u drugom razdoblju. Činjenica da u poslednjem periodu ima svega 9 tekstova negativnog vrednosnog određenja i 23 neutralnog (preko 70%) govori o opadanju značaja ove teme za list. Dobri primeri u vezi sa ovom temom jesu članci koji se pojavljuju 25. i 29. maja 1998. godine, u brojevima 300 i 304. Prvi koji je izašao govori o tome kako „ekstremni Šiptari ne odustaju od sile”, dok drugi ide korak dalje i govori se o poreklu terorističke organizacije OVK i tome kako se njeni borci obučavaju u Turskoj. Ova tema je u direktnoj vezi sa drugom posmatranom temom, odnosno sa pisanjem o Zapadu. Nakon drugog i trećeg perioda, težište pisanja se pomera sa separatizma na pisanje o Zapadu. Na osnovu članaka se može zaključiti kako za redakciju lista nisu više separatističke težnje nekih specifičnih organizacija krive za dešavanja na Kosmetu, već zapadne, međunarodne organizacije koje stoje iza tih separatističkih organizacija, ali sa sopstvenim interesima. Upravo zbog toga tada dolazi do pojavljivanja većeg broja neutralnih tekstova o separatizmu. Osim toga, vrlo je zanimljiva terminologija, odnosno imenovanje albanskog stanovništva. Nekad se oni nazivaju separatistima, nekad teroristima, a vrlo često Albancima ili Arbanasima. Ovo je bitno zbog toga što kod čitalaca neće isti efekat izazvati termin „teroristi” koji se odnosi na određenu, manju grupu ljudi, za razliku od termina „Albanci” kojim se implicira da čitav narod stoji iza toga.

Zapad

Tabela 2. Vrednosna usmerenost tekstova o Zapadu prema vremenskim periodima analize (u zagradi: prosečan broj tekstova po izdanju)

Period	Vrednosna usmerenost			
	negativno	neutralno	afirmativno	svega
I: 7. VI 1997. – 1. IV 1998.	6 (0.3)	7 (0.3)	0	13
II: 1. IV 1998. – 13. X 1998.	65 (0.4)	42 (0.3)	2	109
III: 13. X 1998. – 15. I 1999.	29 (0.4)	41 (0.5)	2	72
IV: 15. I 1999. – 13. VI 1999.	212 (1.6)	88 (0.7)	2	302
V: 13. VI 1999. – 5. X 2000.	143 (1.4)	208 (2.1)	0	351
Svega	455	386	6	847

Tema Zapada je bila najznačajnija za Lid gotovo sve vreme postojanja časopisa. Interesantna je razlika u broju tekstova između trećeg i četvrtog perioda, što svedoči o povećanju značaja ove teme za list. Iako se pojavljuje veliki broj tekstova neutralnog vrednosnog određenja, bitno je napomenuti kakva je bila priroda tih tekstova. Već u drugom periodu se pojavljuje kolumna pod nazivom „Dosije Kosovo” koja nema specifično mesto u nekoj rubrici. Ova kolumna se javlja prvi put 18. aprila 1998. godine u broju 272 i njen cilj je bio da pokaže veze između SAD-a, nekih međunarodnih organizacija (NATO-a pre svih) sa OVK, organizacijom koja je bila izrazito separatistički nastrojena. Slične kolumne izlaze i u kasnijim brojevima. Specifičan je dodatak koji izlazi na početku četvrtog, ratnog razdoblja sa nazivom „Dosije Račak”. Pojavio se 23. januara 1999. godine u broju 505 i bio dug 6 strana, a u njemu je redakcija dala čitav niz izveštaja o incidentu koji se dogodio u selu Račak, izjave domaćih i stranih patologa itd. Podnaslov je bio „Istina i manipulacije”, a na početku je dat komentar redakcije o cilju dodatka – „da se ne ponove bosanske Markale i ulica Vase Miskin”, sa aluzijom na navodno fabrikovanje srpske krivice za zločine tokom rata u Bosni. Pozivanje na prošlost se vrlo često koristi u sadržajima nacionalističkog karaktera, kao što je i ovde slučaj. U narativu se najčešće nailazi na podsećanje na ishode rata s početka devedesetih, a pre svega na rat u Bosni. Uloga zapadnih sila se i ovde vidi kao ključna – imaju za cilj da rasparčaju Jugoslaviju, posebno Srbiju. Osim pozivanja na raspad Jugoslavije, vrlo često se zapadne sile upoređuju sa predstavnicima nacističkog režima, njihove metode se upoređuju sa nacističkim i slično. Još jedan od elemenata ovog nacionalističkog diskursa je i poetsko predstavljanje Kosova i Metohije. Najčešće se kolumna „Moj pogled” završava rečenicama koje se odlikuju izrazitom emocionalnošću. Tu se Kosmet upoređuje sa Jerusalimom, jer je sveta srpska zemlja. Jedan od odličnih primera za ovakav način pisanja jeste kolumna koja je izašla u subotu, 13. juna 1998. u broju 317. Imala je naslov „Podrška terorizmu” i nastojala je da prikaže vezu između Zapada i terorističkih organizacija sa Kosmeta. Autor je tu

kolumnu završio rečenicama „Srbi, međutim, ništa od toga nemaju. Sem Kosova, svoje najskuplje reči. I ne može im se da ga daju.“

Opozicija

Tabela 3. Vrednosna usmerenost tekstova o opoziciji prema vremenskim periodima analize (u zagradi: prosečan broj tekstova po izdanju)

Period	Vrednosna usmerenost			
	negativno	neutralno	afirmativno	svega
I: 7. VI 1997. – 1. IV 1998.	7 (0.3)	0	0	7
II: 1. IV 1998. – 13. X 1998.	16 (0.1)	2 (0.01)	0	18
III: 13. X 1998. – 15. I 1999.	1 (0.13)	0	0	1
IV: 15. I 1999. – 13. VI 1999.	7 (0.05)	0	0	7
V: 13. VI 1999. – 5. X 2000.	19 (0.19)	1 (0.01)	0	20
Svega	50	3	0	53

Opozicija je tema koja se takođe neredovno pojavljuje, ali je ipak značajna zbog opšteg konteksta u kom izlazi Lid. Upravo posredstvom tih okolnosti ova tema se najviše javlja u poslednjem razdoblju, pod uticajem političkih dešavanja. Zanimljiv je pristup ovoj temi – na sličan način na koji se Zapad etiketira kao glavni krivac za sva dešavanja, od raspada Jugoslavije do nemira na Kosmetu, tako se i opozicija predstavlja kao neko ko prihvata te iste zapadnjačke vrednosti i izdaje sopstveni narod. Tako se, recimo, 14. juna 1999. u broju 637, neposredno nakon bombardovanja, u rubrici „To je to” piše o gradskoj upravi u tekstu „Jake reči i nikakva dela”. Tekst se odnosio na obećanja u vezi sa obnovom grada koja nisu bila ispunjena. Takođe, vrlo često se u tekstovima kritikuje i gradska vlast, ali i lideri opozicionih stranaka koji nisu osudili neki zločin koji se dogodio na Kosovu i slično. Primer teksta koji je u vezi sa ostalim opozicionim strankama je članak iz rubrike „Jugoslavija” iz poslednjeg, 1042. broja lista iz 5. oktobra koji glasi „DOS sprovodi scenario NATO pakta”.

Mediji

Kao i u pethodnoj temi, i ovde je tematika vrlo zanimljiva zbog opšteg konteksta u kom se o njoj piše. Kako je već rečeno, u proučavanom periodu, u Kragujevcu izlazi još jedan časopis o kom Lid dosta piše – Nezavisna svetlost. On se najčešće spominje u negativnoj konotaciji, kao glasilo koje objavljuje netačne informacije, „širi defetizam” i slično. Vrlo često se povezuje sa stranim medijima (najčešće zapadnim), kao njihov pomagač u obmanjivanju naroda o dešavanjima na Kosmetu. Kao i kod pisanja o Zapadu, i ovde se poziva na istoriju, pa se često govori kako neke zemlje vode „gebelsovski medijski rat”, kako bi im „i Hitler pozavideo” itd.

Tabela 4. Vrednosna usmerenost tekstova o domaćim medijima prema vremenskim periodima analize (u zagradi: prosečan broj tekstova po izdanju)

Period	Vrednosna usmerenost			
	negativno	neutralno	afirmativno	svega
I: 7. VI 1997. – 1. IV 1998.	11 (0.04)	0	0	11
II: 1. IV 1998. – 13. X 1998.	5 (0.03)	1 (0.005)	1	7
III: 13. X 1998. – 15. I 1999.	1 (0.012)	0	0	1
IV: 15. I 1999. – 13. VI 1999.	0	0	0	0
V: 13. VI 1999. – 5. X 2000.	4 (0.04)	0	0	4
Svega	21	1	1	23

Tabela 5. Vrednosna usmerenost tekstova o stranim medijima prema vremenskim periodima analize (u zagradi: prosečan broj tekstova po izdanju)

Period	Vrednosna usmerenost			
	negativno	neutralno	afirmativno	svega
I: 7. VI 1997. – 1. IV 1998.	3 (0.01)	0	0	3
II: 1. IV 1998. – 13. X 1998.	7 (0.04)	0	0	7
III: 13. X 1998. – 15. I 1999.	3 (0.6)	0	1 (0.2)	4
IV: 15. I 1999. – 13. VI 1999.	25 (0.2)	5 (0.04)	2 (0.02)	32
V: 13. VI 1999. – 5. X 2000.	13 (0.13)	8 (0.08)	0	21
Svega	51	13	3	67

Ono što je takođe specifično za Lid je da su se u toku svakog razdoblja pojavljivale ankete u vezi sa dnevopolitičkim dešavanjima. Za potrebe tih anketa, novinari su intervjuisali građane na ulicama i pitali ih za mišljenje u vezi sa određenom pojavom, ličnošću, itd. Jedna od takvih anketa je sprovedena neposredno nakon incidenta u selu Račak, 15. januara 1999. godine, u broju 495. Bila je naslovljena izrazito emocionalnom rečenicom „Ne mogu nas obmanuti” i odnosila se na izjave intervjuisanih Kragujevčana u vezi sa načinom na koji su međunarodne organizacije i strani mediji predstavili ovaj događaj, kao krivicu srpske policije na Kosmetu.

Diskusija

Nesumnjivo je da su dešavanja na KiM bili od izuzetnog značaja za redakciju posmatranog lista. Kada se tome pridoda činjenica da se radilo o lokalnom listu za koji je neobično da uopšte piše o sadržajima od nacionalnog značaja, onda je još jasnije koliko je ova tema bila bitna za list. Osim toga, komunikacijska vrednost tekstova još više ide u prilog ovoj tezi. Lid je

najpre imao dvanaest strana, da bi se nakon bombardovanja broj strana smanjio na osam. Ukoliko su gotovo uvek u jednom takvom listu druga i četvrta strana rezervisane za pisanje o nekoj temi, onda to svedoči o njenom značaju. Ovde se komunikacijska vrednost može posmatrati i u širem smislu reči – u danima nekih bitnijih dešavanja, broj tekstova se povećava u tim brojevima, te se ne pojavljuje više samo u rubrici „To je to” i „Mi i svet”, nego i u rubrikama koje im slede, čime se još više prostora daje jednoj temi.

Činjenica da se kroz prizmu pisanja o ovoj temi pojavljuju i neke druge joj još više daje na važnosti. Upravo se na ovom primeru može videti koliko je opšti kontekst uticao na način na koji će list pisati o dešavanjima na Kosmetu. Budući da u prvom razdoblju sukobi između srpskog stanovništva i srpske policije s jedne strane i albanskog stanovništva s druge još uvek nisu bili toliko ozbiljni, analogno tome je i najmanji broj „ideološki obojenih“ tekstova bio tada, dok je najviše bilo neutralnih. Već u narednim razdobljima taj broj se povećava, kako se i situacija na Kosmetu usložnjava. Zanimljiv je zaokret koji postoji nakon trećeg razdoblja. Dok se na početku izlaženja lista za sva dešavanja na Kosmetu krive predstavnici albanske nacionalne manjine i neke specifične organizacije, poput OVK, koji teže dobijanju statusa nezavisne države, kasnije se sva „krivica” prebacuje na međunarodne organizacije koje učestvuju u rešavanju tog pitanja. Već je rečeno da je akcenat stavljen na SAD i na to kakvu su one ulogu imale u rešavanju kosmetske krize. Međutim, piše se i o nekim drugim zemljama, najčešće članicama NATO pakta. Za pisanje o ovoj temi je karakteristično izražavanje nepoverenja prema svemu što ima veze sa zapadnim zemljama. Upravo zbog toga se pravi veliki zaokret nakon trećeg perioda, pa tako u četvrtom postoji 212 tekstova koji na negativan način pristupaju ovoj temi. Ono što je još zanimljivije od samog broja negativnih tekstova je koji simboli se koriste prilikom pisanja o ovoj temi. To se pre svega odnosi na pozivanje na negativnu prošlost u vezi sa ratnim raspadom Jugoslavije. U tom kontekstu se posebno naglašava uloga međunarodnih aktera koja je bila i više nego negativna. Isto takvo pozivanje na, doduše, dalju prošlost, uviđa se prilikom upoređivanja NATO pakta, kao i SAD-a, sa nacističkom Nemačkom. Takve konstrukcije daleko više utiču na oblikovanje stavova čitalaca o ulozi međunarodnih institucija u rešavanju kosmetskog problema od isticanja faktografije. Kategorija intenziteta, odnosno naglašenosti (emocionalnosti) teksta ima istu namenu. Kod izrazito naglašenog teksta, cilj je da se govori umesto čitaoca, jer se autor koristeći prvo lice množine nameće onome ko čita taj tekst i poziva ga da bespogovorno poveruje u ono što je izrečeno.

Ovaj vid diskursa se uviđa i kod predstavljanja drugih tema. Sličan slučaj je i kod pisanja o opoziciji. Iako neslaganja između republičke vlasti i opozicije traju sve vreme postojanja lista, ona eskaliraju u petom periodu. Upravo tada ima najviše negativnih tekstova u vezi sa opozicijom. Budući da se težište pomerilo sa krivice albanske nacionalne manjine i separatističkih organizacija na krivicu međunarodnih aktera za dešavanja na Kosmetu, i opozicija se počela povezivati s tim istim akterima. Ukoliko je jedna organizacija univerzalno zlo koje je pogodilo Srbiju, a tadašnja opozicija je

u direktnoj vezi sa njom, onda to i opoziciju čini iskvarenom, zlom i vrednom nepoverenja.

Kao što je već rečeno, devedesetih godina u Srbiji postoje režimski i nezavisni listovi. Pisanje jednog režimskog lista o drugim medijima predstavlja vrlo zanimljivu temu. I ovde se sledi sličan obrazac pisanja kao i kod prethodnih tema. U prva dva perioda, kada se još uvek uzrok kosmetskog problema tražio unutar samog Kosmeta, veći broj negativnih tekstova se uviđa kod pisanja o domaćim medijima. U kasnijim razdobljima, posebno u pretposlednjem i poslednjem, dolazi do povećanja broja neutralnih tekstova o domaćim medijima i negativnih tekstova o stranim. I ovde se koriste slični simboli kao i kod pisanja o prethodnim temama. Kada se komentariše način na koji strani mediji predstavljaju situaciju na Kosmetu, najčešće se njihov pristup poredi sa „gebelsovskim metodama” i propagandom koja je vršena tokom Drugog svetskog rata. Na taj način se i ti mediji predstavljaju kao veliko zlo kom ne treba verovati. Ono što se uviđa u petom periodu je povećanje broja neutralnih tekstova, koji svedoče o blagom opadanju interesovanja lista za ovu temu. List se, nakon bombardovanja, okreće ka pisanju o nekim drugim, bitnijim temama, poput pisanja o pobedi u ratu, obnovi zemlje itd.

Na osnovu svih ovih elemenata se može zaključiti da je tema bila izuzetno značajna za list. O tome naročito svedoči komunikacijska vrednost analiziranih tekstova. Opšti kontekst je bitno uticao na pisanje lista o određenim temama, usled čega u određenim razdobljima ima manje ili više negativnih tekstova. Takođe, povećanje broja neutralnih tekstova govori o izmeni poličkog konteksta koja je uticala na uređivačku politiku lista, u smislu pomeranja fokusa i izbora prioriteta.

Zaključak

Uviđajući značaj medija u procesu osvajanja vlasti, Slobodan Milošević ih je u potpunosti instrumentalizovao, koristeći ih za sopstvenu promociju i ostvarenje svojih političkih ciljeva. Upravo zato je u Miloševićevoj Srbiji jedan od zahteva sa kojim je tadašnja opozicija izlazila pred republičku vlast bila sloboda štampe. U kontekstu opozicionog Kragujevca se javlja dnevni list Lid koji piše ne samo o temama lokalnog karaktera, već i o temama od nacionalnog značaja. Jedna od najznačajnijih za Lid je bilo kosmetско pitanje i odnos, kako republičke vlasti, tako i međunarodnih aktera prema njemu.

Metod koji je korišćen prilikom ovog istraživanja je sociološka analiza sadržaja. Jedna od kategorija ovog metoda je vrednosno usmerenje teksta. Istraživanjem se došlo do zaključka da je u toku posmatranog perioda bilo pet specifičnih vremenskih perioda: od osnivanja lista do referenduma iz aprila 1998; od referenduma do sporazuma Milošević–Holbruk; od sporazuma do slučaja Račak; od masakra u selu Račak do kraja ratnog stanja; i na kraju do 5. oktobra 2000. Dešavanja unutar ovih vremenskih razdoblja su bitno uticala na način na koji se pisalo o kosmetским temama. Takođe, uviđa se da, iako su dešavanja na KiM bila bazična tema, kroz njenu prizmu

se pojavljuju još neke teme koje su značajne za redakciju lista. Te teme su separatizam, Zapad, opozicija i mediji (domaći i strani). Istraživanjem se došlo do zaključka da je opšti kontekst bitno uticao na način na koji je list pisao o ovim temama. Upravo su te okolnosti uticale na vrednosno usmerenje tekstova, te se u toku određenih vremenskih perioda pojavljivalo više negativnih ili neutralnih članaka.

Izvori

Lid, 7. jun 1997–5. oktobar 2000.

Literatura

- Antonić S. 2015. *Milošević – Još nije gotovo*. Beograd: Vukotić Media
- Boljević I., Odavić Đ., Petrović V., Rabrenović S., Stanković B., Šarčević Janković J., Vučo N., Vukotić M. 2011. *Reči i nedela*. Beograd: Centar za tranzicione procese
- Gredelj S. 1986. *S onu stranu ogledala*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije
- Gredelj S., Todorović M. 2001. *Mediji u Srbiji – slobodni i oslobođeni*. Beograd: CeSID
- Lazić M. 2011. *Čekajući kapitalizam*. Beograd: Službeni glasnik
- Manić Ž. 2014. *Primena i mogućnosti metoda analize sadržaja u sociologiji*. Beograd: Filozofski fakultet
- Milić V. 1978. *Sociološki metod*. Beograd: Nolit
- Vladislavljević N. 2008. *Serbia's Antibureaucratic Revolution*. Palgrave Macmillan

---

Jelena Riznić

Reporting Events on Kosovo and Metohija from 1997 to 2000 in the Kragujevac Newspaper Lid

The purpose of this paper was to show how the Kragujevac-based newspaper Lid, which was published from June 7th 1997 to October 5th 2000, wrote about events on Kosovo and Metohija. The method used was content analysis. Based on research, five periods were determined: from the founding of the newspaper to the April 1998 referendum; from the referendum to the October 1998 Milošević–Holbrooke agreement; from the agreement to the January 1999 Račak incident; from the Račak incident to the

end of the NATO bombing; from the end of the state of war to October 5th 2000. These events influenced the reporting on events in Kosovo and Metohija. Other topics were also shown through these reports, such as separatism, political opposition, and media. Research showed that the general historical context influenced the value orientation of reporting, so that in certain periods there were more negative articles. Also, an increase of neutral articles shows that there was less interest in presenting a specific angle on this theme.

